

ادبیات اسلامی کودکان در کشورهای انگلیسی زبان

O نوشته تاسنیم خاتون قاضی

ترجمه شقایق قندهاری

اسلام، به خصوص آفریقایی‌تبارهای مقیم آمریکا، مسلمانان توانستند برای نخستین بار، از حضور مثبت و قابل توجهی در غرب برخوردار باشند. بنابراین، هم اینک نسلی از کودکان مسلمان در جوامع غربی، در حالی بزرگ می‌شوند که با تضادها و مزاحمت‌های مختلف موجود در این گونه کشورها رو به رو هستند و اگرچه زمینه شکوفایی استعدادها در این کشورها بسیار زیاد است، به همان میزان مشکلات گوناگونی هم وجود دارد. در حقیقت، مشکل و گرفتاری اصلی والدین، مربیان و آموزگاران، مواجهه آن‌ها با چالش‌های موجود بر سر راه تربیت و پرورش کودکان مسلمان، در جامعه و فرهنگی است که با اصول ارزشی، اعتقادی، اخلاقی و بینشی و عبادی خودشان هیچ‌گونه همخوانی و هماهنگی ندارد. به همین سبب، والدین و ملیت‌هایی که توجه خاصی به مسائل بینشی و اعتقادی اسلامی داشتند و این اصول از اهمیت و جایگاه خاصی در نزدشان برخوردار بود، سعی کردند با صدور کتاب از کشورهای اسلامی، فرزندان خود را با سبک و سیاق زندگی در اسلام آشنا سازند و با ارائه معلومات و اطلاعات مختلفی درخصوص ابعاد زندگی، آن‌ها را در جهت ترغیب به این دین یاری رسانند تا فرزندان‌شان به شکل بهتری خود را با آداب و سنن اسلامی تطبیق دهند. اما طولی نکشید که معلوم شد این کتاب‌های صادراتی، برای کودکان مسلمانی که در کشورهای غربی آموزش می‌دیدند، چنان مناسب نیست. محتوای این کتاب‌ها مناسب و موضوعیت چندانی با آن چه کودکان

تولید و انتشار آثار ادبی اسلامی مورد استفاده بودند. البته تلاش‌های بسیاری برای ترجمه این آثار، به سایر زبان‌های محلی صورت گرفته است. در قرن نوزدهم، استعمار غرب باعث ایجاد تغییرات متعددی در ساختار سیاسی، اجتماعی و آموزشی جوامع اسلامی شد؛ به طوری که مسلمانان در شرایط جدید مجبور شدند فرزندان و کودکان خود را با الگوهای ساختاری اروپاییان و به واسطه زبان‌های فرانسه و یا انگلیسی آموزش دهند و تربیت کنند. همین امر باعث شد که بسیاری از کودکان، دسترسی خود را به زبان‌های ماندگار و اصیل اسلامی و متون اسلامی از دست بدهند و فرصت نیابند آثار اسلامی مربوط به دین خود را مطالعه کنند. متأسفانه، تلاش چندانی برای جلوگیری از رشد و گسترش این روند صورت نگرفت و حرکت‌های بسیار نامحسوس و اندکی که برای برطرف کردن این مشکل نوظهور در جوامع اسلامی صورت گرفت، چندان مؤثر نبود. در واقع، پس از وقوع این تغییر و تحولات، متون اسلامی [مناسب] کودکان مسلمانی که در کشورهای تحت سیطره فرهنگ غرب بزرگ می‌شدند، به کتاب‌های کم‌شماری محدود بود که به زبان انگلیسی و درخصوص اصول عقاید اسلامی و یا شرح حال و زندگی پیامبر بزرگ اسلام نوشته می‌شد. مرکز نشر «محمدشرف» در پاکستان، از پیشگامان برجسته نشر آثار ادبیات اسلامی برای کودکان به زبان انگلیسی بود.

در قرن بیستم، در اثر مهاجرت مسلمانان به کشورهای غربی و روآوردن بسیاری از مردم به دین

نخستین واژه‌ای که به حضرت محمد (ص) وحی شد، «اقرأ» بود و این در حالی بود که خود ایشان خواندن و نوشتن نمی‌دانست. از آن زمان به بعد، پیامبر بزرگ اسلام و نسل‌های بعدی مسلمانان به خواندن، نوشتن و کسب معلومات و دانش اهمیت فراوان داده و جایگاه بسیار خاصی برای این امر قائل شده‌اند. رسول گرامی اسلام، به پیروان خود توصیه کرد در جهت کسب علم و دانش بسیار کوشا باشند و حتی اگر لازم باشد، برای به دست آوردن آن «به کشور چین سفر کنند» [که در آن زمان دورترین کشورها بود] طبق احادیث و روایات اسلامی، این باور وجود دارد که کسب دانش روندی است که «از گهواره تا گور» بسط و گسترش می‌یابد. تمام جوامع اسلامی، برای لحاظ و عمل کردن به این حکم و توصیه، هم و غم خود را صرف آموزش و پرورش کودکان خود کرده‌اند و البته برای رسیدن به این هدف، از آثار گوناگون ادبی - اسلامی، نظیر قصه‌های عامیانه‌ای مثل قصه‌های هزار و یک شب که داستان‌های محبوب «علاءالدین و چراغ جادو» و «علی‌بابا و چهل دزد» در زمره آن‌هاست، در کنار شرح حال پیامبران در قرآن، سرگذشت پیروان پیامبر اسلام (ص) و مسلمانان با تقوای جوامع مختلف اسلامی بهره گرفته‌اند.

ادبیات اسلامی در سرتاسر جهان، در همان زبان‌هایی که مسلمانان با آن‌ها سخن می‌گفتند، تولید می‌شد. زبان‌های عربی، فارسی، اردو، بنگالی، ترکی، مالزیایی و صربوکرواتی از جمله زبان‌هایی بود که در

مسلمان می‌شناختند، نداشت. هم‌چنین، زبان نویسندگان این قبیل کتاب‌ها اصلاً برای کودکان مناسب نبود. علاوه بر این، طراحی گرافیکی و کیفیت چاپ و تولید این کتاب‌ها اصلاً مطلوب و جذاب نبود و نمی‌توانست در جذب مخاطبان موردنظر خود موفق باشد.

مواجهه و برخورد با چالش‌ها

با توجه به فقدان مطالب خواندنی مناسب و مرتبط با گروه سنی کودکانی که در محیط کشورهای غیراسلامی پرورش می‌یافتند، سرانجام رهبران و مسئولان مسلمان تصمیم گرفتند خودشان ابتکار عمل را به دست بگیرند و به نگارش و ترجمه کتاب‌هایی در زمینه آموزش‌های اسلامی و دینی اقدام کنند. مثلاً در طول دوران آپارتاید در آفریقای جنوبی، مسلمانانی که هندی‌تبار بودند، برنامه‌های آموزشی تهیه کردند که طی آن کودکان مسلمان پس از مدرسه چند ساعتی را برای آموزش و کسب تعالیم اسلامی صرف می‌کردند و بدین منظور، چند کتاب هم درخصوص آموزش اصول تعالیم اسلامی نوشتند. در کشور انگلستان، مؤسسه‌ای نظیر بنیاد اسلامی،^۱ بنیاد آموزش‌های اسلامی،^۲ انتشارات طاهّا^۳ و بنیاد اقرّا^۴ برای کودکان و نوجوانان مسلمانی که در محیط این کشور زندگی می‌کردند، اقدام به تولید مواد و مطالب آموزشی و تفریحی کردند.

طبق نظر «خرم مراد»^۵ مدیر بنیاد اسلامی، تمام این مراکز فرهنگی و ناشران با هدف آرایه مطالب منحصر به فردی که در هیچ منبع و کتابی وجود نداشت، اقدام به فعالیت کردند. این کتاب‌ها حاوی مطالبی بود که به کودکان و نوجوانان مسلمان کمک می‌کرد درک عمیق‌تری از مفهوم حیات به دست بیاورند. هم‌چنین به آن‌ها ظرفیت برخورد و مواجهه با پیچیدگی‌ها و چالش‌های جهان پیش روی‌شان را می‌داد و آن‌ها را نسبت به اصول اعتقادی‌شان سخت‌پاییند می‌ساخت و سرانجام آن‌ها را صاحب هویتی می‌کرد که صرفاً ریشه در اسلام و اصول و تعالیم این دین داشت. تعدادی از آثار ادبی با این هدف خلق شده، با مهارت، ظرافت و هنرمندی خاصی نوشته شده و کیفیت چاپ آن‌ها در حد بسیار مطلوبی است. درواقع، نویسندگان این آثار دریافته‌اند که برای جلب توجه کودکان، علاوه بر توجه به سبک، زبان نثر، تصاویر و استانداردهای مربوط به چاپ و تولید، می‌بایست به‌گونه‌ای کودک را جذب اثر کنند که او علاوه بر کسب معلومات، به واسطه اثری که می‌خواند، سرگرم هم بشود و از آن لذت ببرد. اما نکته مهم‌تر این است که آن‌ها پی برده‌اند که برای دستیابی به اهداف خود و ترویج تعالیم اخلاق اسلام، نباید به زبان پند و موعظه و با بیان مطالب تئوریک، کودک را مخاطب خود قرار دهند.

در کتاب «قلب آرزومند»، نوشته خرم‌مراد (چاپ ۱۹۸۵)، با روایت و شرح زندگی «ابوذر» که در جست‌وجوی پیامبر اسلام (ص) به مکه سفر کرد و

با جسارت و شهادت مسلمان شده، آن هم درست در زمانی که تمامی پیروان پیامبر (ص) تحت آزار و شکنجه‌های بسیار بودند، ایده ایمان و پابندی به اعتقادات به مخاطبان القا می‌شود. هم‌چنین، در کتاب «مسافران و مکاشفان» (چاپ ۱۹۹۲) که توسط بنیاد اقرّا منتشر شد، نقش مؤثر و چشم‌گیر مسلمانان در کسب علم و دانش، اصول بازرگانی و سیاست، از طریق شرح سفرهای مسلمانان در طول قرون وسطی، آشکار می‌شود. در این کتاب، چگونگی پیشنهاد صلح خلیفه هارون‌الرشید به دربار شارلمانی،^۶ در کنار توصیف و تشریح سفرهای ابن بطوطه به آفریقا، چین، مکه، هند و سمرقند در اختیار خوانندگان می‌گیرد. بنیاد تعالیم و آموزش‌های اسلامی نیز کتاب‌های درسی و آموزشی لازم برای دوره‌ها و واحدهای آموزشی مربوط به اصول و تعالیم اسلامی را تولید و این کتاب‌ها را در اختیار مدارس کشور انگلستان قرار داد. تا برنامه آموزشی دانش‌آموزان مسلمان را براساس آن تهیه و تنظیم کنند. البته این کتاب‌ها علاوه بر انگلستان، در کلیه کشورهای انگلیسی‌زبانی که مسلمان‌ها در آن ساکن هستند، به وفور موجود است. از چندی پیش، کتاب‌های هد هد از مجموعه انتشارات کمبریج^۷ فعالیت خود را در حوزه نشر کتاب‌های اسلامی مناسب کودکان آغاز کرده و تاکنون تعدادی کتاب بسیار زیبا و شکیل انگلیسی‌زبان و مناسب این اهداف تولید کرده است.

اولین کتاب‌هایی که در جهت ترویج و آموزش تعالیم اسلامی برای مخاطبان گروه سنی کودک و نوجوان، در کشورهای آمریکا و کانادا نوشته شد، توسط پزشک بسیار مشتاق و دلسوزی به نام «ای. اس. هاشم»^۸، در دهه ۱۹۷۰ به رشته تحریر درآمد. هم‌چنین، بنیاد ناشران اسلامی در هندوستان و نشر کاری در شیکاگو، دو ناشر برجسته‌ای بودند که در آمریکای شمالی، کتاب‌های متعددی برای کودکان مسلمان منتشر کردند. در کشور کانادا، انجمن جوامع اسلامی کانادایی، در ۱۹۸۴ اقدام به انتشار مجموعه کتاب‌های اسلامی برای کودکان کرد که مجموعه این آثار برای گروه‌های سنی مختلفه در آموزش تعالیم اسلامی مورد استفاده است. هم‌چنین موسسه تحقیقاتی و انتشاراتی «اندیشه اسلامی» در ویرجینیا، تعدادی کتاب جامع درخصوص مطالعات اجتماعی تکمیلی، نوشته «سوزان داگلاس»^۹، استاد و محقق باتجربه - منتشر ساخته تا در کنار برنامه‌های آموزشی مربوط به حوزه مطالعات اجتماعی، تدریس شود.

با رشد روزافزون و بسیار سریع مجامع اسلامی در سرتاسر آمریکای شمالی و انگلیس، تعداد مدارس تمام وقت اسلامی، چند برابر گشته و نیاز به برنامه نظام‌مند و جامع آموزش تعالیم اسلامی برای کودکان مسلمان، بیش از هر زمانی تشدید شده است. بنیاد بین‌المللی آموزشی اقرّا، در سال ۱۹۸۳، برای تحقق اهداف زیر تأسیس شد:

○ تهیه و تدوین برنامه جامع و نظام‌مند آموزش تعالیم اسلامی برای کودکان مسلمان از دوره

پیش‌دستان تا

دبیرستان، از طریق

برنامه‌های راهنمایی

آموزشی، کتاب‌های درسی و

آموزشی، کتاب‌های کارگاهی، ادبیات

غنی و پرپار و برنامه‌های سمعی - بصری و نیز

برنامه‌های کامپیوتری.

○ معرفی ادبیات و فرهنگ اسلام به تمام

کودکان، صرف‌نظر از نژاد و آیین و اعتقادات آن‌ها.

○ همکاری با سایر ناشران کتاب‌های کودک به

زبان انگلیسی که به نشر و چاپ کتاب‌هایی در زمینه

فرهنگ و آیین و رسوم اسلامی علاقه‌مند هستند.

کتاب‌های منتشره بنیاد اقرّا، الگویی برای

آموزش و پرورش جامع مذهبی، در جوامع غیرمذهبی

است. دوره‌های آموزشی این بنیاد، مواد و موضوعات

زیر را شامل می‌شود: زبان عربی، مطالعه قرآن،

مطالعه زندگی و تعالیم پیامبر اسلام (ص)،

ایدئولوژی اسلامی و ارزش‌های اخلاقی، مطالعات

اجتماعی اسلامی و ادبیات کشورهای اسلامی. این

کتاب‌ها برای دوره‌های سنی مشغول به تحصیل در

رده‌های سنی مختلف نوشته شده و میزان توانایی

مخاطبان هر گروه سنی، از نظر سطح و میزان

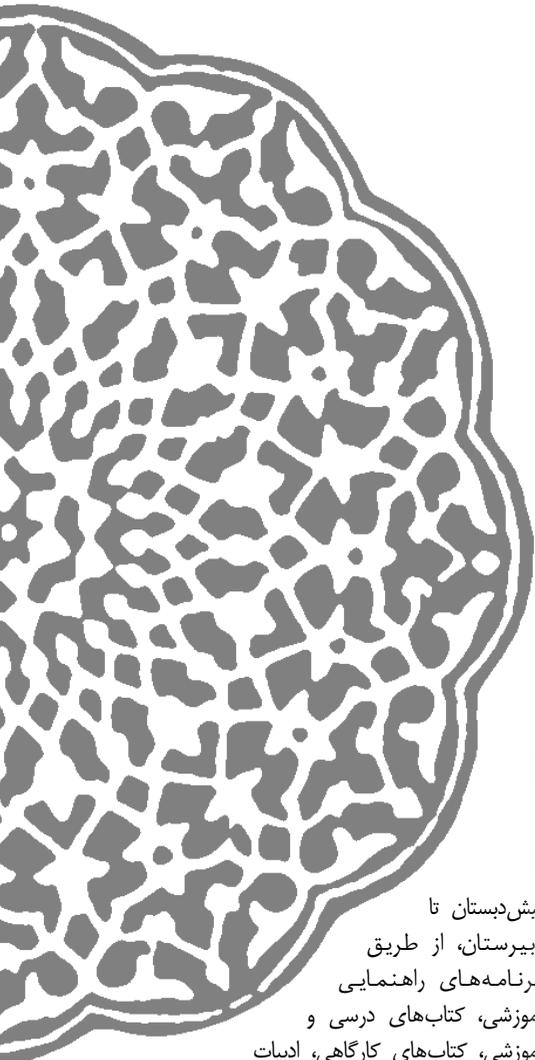
مطالعه لحاظ شده است. از میان بیش از صد اثری

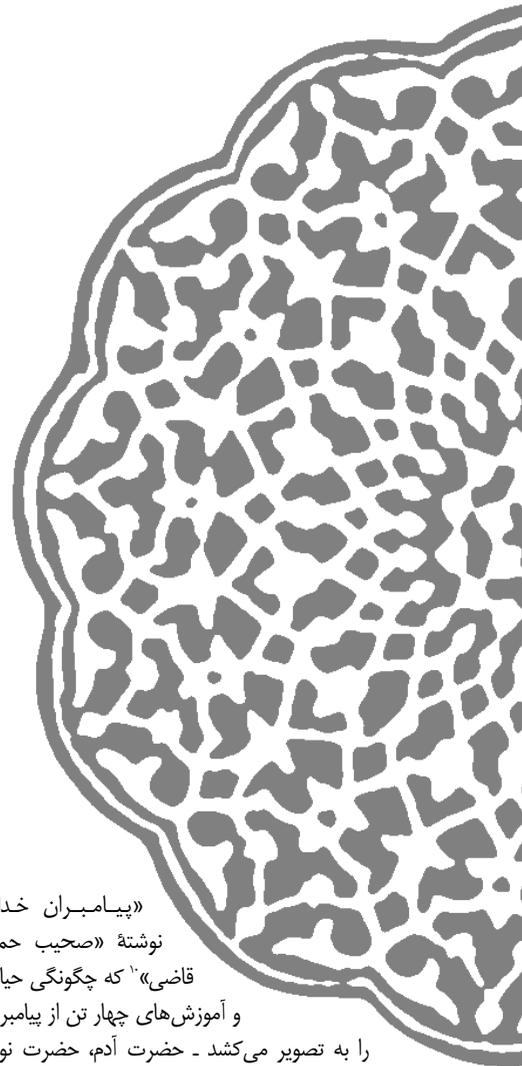
که توسط این بنیاد منتشر شده، تعدادی از عناوین

شاخص آن عبارتند از: فرستاده خدای داستان‌های

سیره، آموزش‌های پیامبر ما، حدیث برای کودکان و

جغرافیای جهان اسلام. به عنوان مثال، جلد اول





«پیامبران خدا»، نوشته «صحب حمید قاضی»^{۱۰} که چگونگی حیات و آموزش‌های چهار تن از پیامبران را به تصویر می‌کشد - حضرت آدم، حضرت نوح، حضرت صالح و هود - بحثی از برنامه آموزش اجتماعی دوران مقطع پایه ابتدایی است. کتاب «وعدۀ راستین» (چاپ ۱۹۹۲)، نوشته «عبدالله قاضی»^{۱۱} و «تاسیتیم قاضی»^{۱۲}، شامل هشت داستان برگزیده کوتاه از تاریخ اسلام است. این داستان‌ها که برخی از شخصیت‌های مطرح تاریخ اسلام مثل خلفا، پیامبران، امپراتوران مغول و دانشمندان را معرفی می‌کند احترام به والدین و معلمان، مهربانی به خدمت‌کاران و پاداش خویش‌داری را در لابه‌لای اثر، آموزش می‌دهد.

تعداد فرهنگ‌ها و ادبیات اسلامی

یکی دیگر از ابعاد با اهمیت بسط و رونق ادبیات اسلامی در زبان انگلیسی، ارتباط آن با همه کودکان، ضمن آموزش تعالیم اسلام است. در کشورهای دموکراتیک و چندفرهنگی نظیر آمریکا، کانادا، انگلیس و... نیاز مبرمی به معرفی فرهنگ‌ها و آداب و سنن سایر کشورها، در کنار تسهیل ارتباط بین کودکان، با ملیت‌ها و نژادهای مختلف و دارای مذاهب گوناگون وجود دارد تا از این طریق، پل‌های درک متقابل و تفاهم شکل بگیرد. از آن‌جا که هم‌اینک جمعیت مسلمانان در کشورهای

انگلیسی‌زبان بسیار بالا و قابل توجه است، حضور مسلمانان در محیط کار و اماکن مختلف بسیار محسوس است. به همین دلیل، پذیرش و حتی تحسین و دریافت درستی از آرا و عقاید مردم سایر کشورها و احترام به اعتقادات و باورهای‌شان، ضرورت دارد.

هدف اصلی آموزش کودکان با رویکرد مذهبی، چگونه زیستن است، نه این که خود مذهب هدف باشد. در عین حال، این مهم است که کودکان با شناخت و اندیشه و آگاهی لازم، مذهب و دین را بیاموزند تا بتوانند به ایمان و اعتقادی درست برسند. کتاب «باغ پدریزرگ» (چاپ مشترک بنیاد اقرا و آمیکا در سال ۱۹۹۳) نوشته عبدالله قاضی، درباره یک خانواده گرم و صمیمی است که آداب و سنن مربوط به کاشت درختان میوه برای نسل‌های آینده را ترویج می‌دهد. هم‌چنین «کتی فانون»^{۱۳}، در کتاب «سجاده جمال» (چاپ بنیاد اقرا در سال ۱۹۹۳)، درباره کودکی می‌نویسد که احساس بسیار خاصی نسبت به سجاده نماز خود دارد. در واقع کتاب‌هایی از این دست، نشان می‌دهند که کودکان مسلمان می‌توانند با موفقیت در غرب زندگی کنند؛ بی آن که فرهنگ و هویت خود را از دست بدهند.

ارزش‌های معرفی شده در این آثار، جهانی است و می‌توان آن‌ها را به هر کودک - یا هر نژاد و مذهبی - آموزش و تعلیم داد. این آثار بر اهمیت راستی، بخشش، زندگی پرهیزکارانه و کسب لذت و خوشی از کوچک‌ترین چیزهای زندگی تاکید دارند. این داستان‌ها به کودکان یاری می‌دهند تا با صبر و بردباری، احساس مهربانی و علاقه و درک عمیق با یکدیگر رابطه‌ای دوستانه برقرار کنند. علاوه بر این، وقتی کودکان غیرمسلمان چنین آثاری را بخوانند، با ابعادی از زندگی رایج مردم مسلمان آشنا می‌شوند و نکات اخلاقی ظریفی از آن می‌آموزند.

روند و گرایش جاری چندفرهنگی در نشر کتاب کودک، موجب شده تا تعدادی از ناشران فعال و شاخص کشورهایی هم‌چون آمریکا، بر آن شوند که تمام کودکان را با فرهنگ و تعالیم عملی مذهب اسلام آشنا سازند؛ بی آن که در این امر غرض‌ورزی خاصی داشته باشند و یا با جهت‌گیری خاصی به این کار اقدام کنند. خوشبختانه برخی از این ناشران، حتی درصدد یافتن نویسندگان و تصویرگران مسلمان برآمده‌اند تا خود آنان این کتاب‌ها را بنویسند و تصویرگری کنند. در سال ۱۹۹۶، [مؤسسه] «کتاب‌های کلاریون»^{۱۴} کتاب «مجید در ماه رمضان روزه می‌گیرد»، نوشته «ماری ماتپوز»^{۱۵} و به تصویرگری «ای. بی. لوتیس»^{۱۶} را منتشر کرد. در این اثر، ایمان مذهبی مسلمانان در ماه مبارک رمضان، با ساختار روایی بسیار زیبایی ارائه می‌شود. هم‌چنین «صحب حمید قاضی»، در کتاب «رمضان» که به تصاویر بسیار جذاب «عمر رایان»^{۱۷} آراسته و زینت شده، آداب و رسوم و کارهای مردم در ماه مبارک رمضان را از زاویه دید کودک مسلمانی که

در کشوری غربی زندگی می‌کند، شرح می‌دهد. هم‌چنین این اثر، اطلاعات پایه‌ای و اساسی درخصوص دین اسلام، احکام اسلامی مربوط به روزه، مفهوم و اهمیت روزه و احساس عزت نفس و... حاصل از روزه را شرح می‌دهد. یکی دیگر از کتاب‌های شاخص چاپ شده، «مسجدی در قرن شانزدهم» (چاپ نیویورک، ۱۹۹۶، کتاب‌های پیتیر بدریک) نوشته «فیونا مک‌دونالد»^{۱۸} و با تصاویر «مارک برگین»^{۱۹} است. در این اثر، متن و تصویر دست در دست هم، جزئیات مربوط به طراحی و ساخت مساجد را در طول حکومت سلطان سلمان در استانبول شرح می‌دهند.

البته ذکر این مسئله ضروری است که مطالب مربوط به آموزش تعالیم اسلامی، در شکل‌گیری روند آموزش مذاهب در مدارس انگلیس نقش به‌سزایی داشته؛ به گونه‌ای که آموزش و تعالیم مذهبی، بخشی از برنامه درسی و تحصیلی دانش‌آموزان است و به واسطه این دروس، کودکان با آداب و اصول اعتقادی مذاهب مختلف آشنا می‌شوند.

تلاش‌های شکل گرفته که هم‌اینک نیز در جریان است، در جوامع چندفرهنگی بسیار حیاتی به نظر می‌رسد. اگرچه والدین و حتی خود مریبان هم بدین امر آگاهند که برخی از کتاب‌های درسی مربوط به آموزش اصول عقاید اسلامی، از غفلت و بی‌توجهی نویسندگان و ناشران آن‌ها نشان دارند. به اعتقاد ما، در جامعه دموکراتیک، چندفرهنگی و مدنی، حق هر انسانی است که اطلاعات درست و کاملی در خصوص باورهای مذهبی و فرهنگی کشورهای دیگر دریافت کند. چنان‌چه بخوایم با یکدیگر و با کودکان خود صادق باشیم، می‌بایست در مناسبات فرهنگ مناسب و دوستانه‌ای با همدیگر ارتباط داشته باشیم.

پانویس‌ها:

- ۱- Islamic Foundation
- ۲- Muslim Educational Trust
- ۳- Taha Publications
- ۴- IQRA Trust
- ۵- Khurram Murad
- ۶- King Charlemagne
- ۷- Hud Hud Books of Cambridge
- ۸- A. S. Hashim
- ۹- Susan Douglas
- ۱۰- Suhaib Hamid Ghazi
- ۱۱- Abidullah Ghazi
- ۱۲- Tasneema Ghazi
- ۱۳- Kathy Fanoun
- ۱۴- Clarion Books
- ۱۵- Mary Matthous
- ۱۶- E. B. Lewis
- ۱۷- Omar Rayyan
- ۱۸- Fiona Macdonald
- ۱۹- Mark Bergin